

УДК 338.43:005.591.4 (477)

Л. М. Болдирєва,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту і адміністрування,
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

АГРОПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ І ТРАНСФОРМАЦІЇ

L. Boldyrewa,
PhD in Economics, associate Professor of department of Management and Administration,
Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University

AGRICULTURAL SECTOR: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF FORMATION AND TRANSFORMATION

Проаналізовано теоретико-методологічні підходи до концепції формування агропромислового комплексу (АПК), зокрема до його структури (поділ на сфери з різною їх кількістю чи підкомплекси, зміст цих складових), що дозволило висловити припущення про наявність внутрішньо системних протиріч в АПК як системі, з одного боку, та суперечностей структури народного господарства як системи, де АПК відіграло роль підсистеми, з іншого боку, які гальмували розвиток цього комплексу й зумовили ринкову трансформацію агропромислового комплексу в агропродовольчий комплекс. Обґрунтовано пропозиції з подальшого трансформування АПК за умов поглиблення ринкових перетворень національної економіки. Зазначено непересічну роль АПК як важливої складової народного господарства, інструмента державного управління, за допомогою якого здійснюються спроби вирішення існуючої продовольчої проблеми.

The theoretical and methodological approaches to the concept of the formation of the agroindustrial complex (AIC) have been analyzed; in particular, its structure (division into spheres with different number or subcomplexes, the content of these components). On the one hand it is assumed that there are internal contradictions in the AIC system as a system. On the other hand, there is the controversy of structure of the economy, where AIC played the role of subsystems that hindered the development of this complex and led the market transformation of agriculture into the agri-food complex. Reasonable proposals for further transformation of AIC under conditions of deepening market reforms of the national economy have been grounded. The author specified the outstanding role of AIC as an important component of the economy, public administration tool by which the attempts to resolve the food problem has been undertaken.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, сфери АПК, підкомплекси АПК, сільське господарство, переробна промисловість, агропродовольчий комплекс.

Key words: agro-industrial complex, areas of AIC, subcomplexes agriculture, processing industry, agri-food complex.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У складі економіки Радянського Союзу на початку 80-х років минулого століття агропромисловий комплекс (АПК) набув значення як важливий інструмент забезпечення реалізації так званої "продовольчої програми". Реорганізація структури управління сільським господарством та супутніми їм галузями промисловості, створення всесоюзного та рес-

публіканських агропромислових комітетів, обласних агропромислових і районних агропромислових об'єднань як органів управління, агрокомітетів і агрофірм як господарюючих об'єктів на місцях свідчило про спробу консолідації зусиль вертикалі влади з метою вирішення існуючої тривалий час в країні нестачі продовольства, оскільки значна його частина закуповувалася за кордоном.

Зазначеним рішенням центральних органів влади передували наукові пошуки оптимальних форм управління АПК, зокрема оптимізації його структури. Аналіз підходів до цього представляє певний науковий інтерес, оскільки перехід на початку 90-х років минулого століття від централізовано-планової економіки до ринкової економіки зумовив певну трансформацію наукових поглядів на сутність АПК.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Основна кількість публікацій щодо змісту АПК, його функцій, структури припадає на 80—90-і роки ХХ ст. Однак ця тема продовжує цікавити дослідників і в наступний період. До останніх праць на цю тему можна віднести публікації С.В. Мочерного в "Економічній енциклопедії" [10], монографії В.Г. Андрійчука [1], П.М. Макаренка [18], М.Д. Янківка [28], навчальні посібники [2; 17; 20; 21], численні статті в наукових журналах [4; 16] та ін.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою зазначеної публікації є аналіз теоретико-методологічних підходів до концепції формування АПК, зокрема структури, змісту окремих його складових, що за умов поглиблення ринкових перетворень національної економіки створює передумови для обґрунтування пропозицій з подальшого трансформування АПК.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Агропромисловий комплекс як поняття складається з двох частин: по-перше, дефініції "комплекс"; по-друге, такої складової цього терміну, як "агропромисловий", що означає належність зазначеного комплексу до двох секторів національної економіки — аграрного й промислового.

Судячи з визначень, тлумачення терміну "комплекс" наведене в "Економічній енциклопедії" [10] та у праці О.В. Гульбасова [7], найбільш повно відповідає розумінню агропромислового комплексу як групи взаємопов'язаних галузей економіки, що виробляють однорідну продукцію (зокрема продовольство як кінцеву продукцію АПК).

Поняття "агропромисловий (аграрно-промисловий) комплекс" має досить поширене застосування. Проведені нами дослідження засвідчили, що найпоширенішим є визначення АПК як сукупності галузей народного господарства. Зокрема галузі АПК,

на думку авторів "Экономического словаря агропромышленного комплекса" [29, с. 150] — це якісно однорідні групи господарських одиниць, що характеризуються відповідними умовами виробництва в системі суспільного розподілу праці та виконують певні функції у процесі відтворення продовольчих і непродовольчих товарів із сільськогосподарської сировини й доведення їх до споживачів.

Втім існують й інші, відмінні від зазначеної точки зору. Так, Ю.П. Лебединський та Л.А. Ганечко [15] розглядають АПК як сукупність ланок народного господарства, які включають не лише галузі, але й підгалузі, виробничі підприємства, організації.

У науковій літературі має місце й підхід до тлумачення поняття "АПК" як сукупності підприємств: "АПК — це сукупність виробничо пов'язаних підприємств з вирощування, зберігання, заготівлі, транспортування, переробки і реалізації сільськогосподарської продукції, а також обслуговуючих і допоміжних підприємств" [20, с. 12].

В окремих наукових працях спостерігається суспільно-географічний підхід до формування зазначеного терміну: "Аграрно-промислові комплекси — форма територіальної організації виробництва сільськогосподарської сировини та її промислової переробки" [11, с. 17].

Аналізуючи тлумачення зазначеного терміну, варто звернути увагу на різні методологічні підходи до визначення місця АПК у структурі економіки. Зокрема Р.А. Іванух, М.М. Пантелейчук, І.В. Попович, виходячи із того, що АПК була складовою планово-розподільчої економіки, зазначали: "народногосподарський агропромисловий комплекс — сукупність галузей сільського господарства і промисловості, пов'язаних між собою планомірним розподілом праці [14, с. 25]. Інший дослідник (М.Є. Сметанін) [23, с. 5] звертає увагу на те, що народногосподарській АПК утворює відносно відокремлену сферу суспільного виробництва.

Аналіз тлумачень АПК з точки зору логістичних підходів, свідчать про таке. Зокрема Г.А. Долгошей, М.М. Макеєнко [9, с. 162], Ю.П. Лебединський, Л.А. Ганечко [15] виокремлюють галузі, що здійснюють не тільки виробництво, але й транспортування, зберігання і реалізацію сільськогосподарської продукції, які забезпечують функціонування в АПК матеріального потоку. Автори "Статистического словаря" [25, с. 12] обу-

мовляють функціонування галузей у єдиному технологічному ланцюгові виробництва і отримання готового продукту, доведення його до споживача.

Понад 30 років з часу появи терміну "АПК" відбулася певна трансформація завдань, які покладають на цей комплекс. Зокрема А. Лисецький виділяє таке важливе завдання комплексу, як "вирішення соціальних питань села" [16].

Розвиток теорії систем, системна концепція управління (менеджменту) зумовила більш досконалий, на наш погляд, розгляд АПК — з позицій системного підходу. Якщо К.П. Личко [17, с. 16], П.М. Макаренко [18, с. 264] розглядають АПК як економічну систему, то для І.М. Брюховецького, В.І. Міщенко [5, с. 10] АПК — це підсистема народного господарства.

Підходи науковців до структури АПК відрізняються, при цьому виокремлюються сфери, підкомплекси, галузі, ланки. Переважна більшість дослідників виокремлює три сфери комплексу. Однак погляди на структуру кожної із цих сфер різні.

Можна виділити такі тлумачення змісту І сфери АПК:

1) як сукупності галузей економіки з виробництва та постачання засобів виробництва [5, с. 10—11; 8, с. 317—318; 21, с. 189; 22, с. 15; 29, с. 14];

2) як сукупності галузей економіки з виробництва й постачання засобів виробництва та виробничо-технічного обслуговування сільського господарства [10, с. 21; 12, с. 293; 24, с. 20];

3) як сукупність галузей з виробництва й постачання засобів виробництва, виробничо-технічного обслуговування сільського господарства та будівництва [19, с. 53—54];

4) як сукупність галузей з виробництва й постачання засобів виробництва, виробничо-технічного обслуговування сільського господарства, будівництва, а також підготовки кадрів [23, с. 53].

Певною мірою відрізняються погляди вчених й на структуру ІІ сфери АПК:

1) сільське господарство (сільськогосподарське виробництво, землеробство і тваринництво) [10, с. 21; 12, с. 293; 21, с. 189; 23, с. 53; 24, с. 20; 28, с. 194; 29, с. 14];

2) сільське та лісове господарство [19, с. 54; 22, с. 15];

3) сільськогосподарське виробництво та виробничо-технічне, агрохімічне, іригацій-

но-меліоративне і ветеринарне обслуговування сільського господарства [5, с. 10—11];

4) рослинництво і тваринництво, сільське і шляхове будівництво (внутрішньогосподарські роботи), житлове і комунально-побутове будівництво, підсобна промислова діяльність; організації Держкомсільгосптехніки, Союзсільгоспхімії, меліорації і водного господарства, ветеринарно-санітарне обслуговування; спеціалізований транспорт; підготовка кадрів; науково-дослідні установи [8, с. 317].

Із зазначених виділяється підхід щодо включення до ІІ сфери АПК лісового господарства [19, с. 54], що є дискусійним, адже основна продукція цієї галузі (деревина) використовується деревообробною промисловістю, не є сировиною ні для харчової, ні для легкої промисловості.

Значною мірою також відрізняються погляди на зміст ІІІ сфери АПК. Більшість дослідників дотримуються думки, що ця сфера представляє галузі промисловості з переробки сільськогосподарської сировини та доведенням кінцевої продукції до споживача [10, с. 21; 12, с. 293; 21, с. 189; 22, с. 15; 23, с. 53; 24, с. 20; 28, с. 197; 29, с. 14].

Однак окремі вчені розширюють цей перелік галузей. Зокрема В.О. Добринін [8] сюди включає також споживчу кооперацію, І.М. Брюховецький, В.І. Міщенко [5] — споживчу кооперацію і торгівлю, В.А. Павчак, Р.А. Іванух, В.Г. Поплавський [19] — громадське харчування.

У цілому, аналізуючи підходи до змісту сфер АПК, варто зазначити, що для всіх підходів характерне віднесення галузей з виробництва засобів виробництва до І сфери АПК, сільського господарства — до ІІ сфери, переробки сільськогосподарської сировини — до ІІІ сфери.

Дискусії точаться з приводу місця інфраструктури АПК. Зокрема, матеріально-технічне постачання М.Є. Сметанін [23], А.М. Ємельянов [12], автори "Советского энциклопедического словаря" [24], "Экономического словаря агропромышленного комплекса" [29], "Економічної енциклопедії" (С.В. Мочерний) [10] включають у І сферу, а В.О. Добринін [8] — у ІІ сферу.

Транспортування продукції В.О. Добринін [8] відносить до ІІ сфери, М.Є. Сметанін [23], А.М. Ємельянов [12], І.А. Сазонцев, В.В. Джинджаян, О.О. Чубар [21], "Сельскохозяйственный энциклопедический

словарь" [22], "Советский энциклопедический словарь" [24], "Экономический словарь агропромышленного комплекса" [29], "Экономична енциклопедія" [10] — до III сфери.

Зберігання і збут сільськогосподарської продукції подано у III-й сфері І.М. Брюховецький та В.І. Міщенко [5], А.М. Ємельяновим [12], Л. Сазонцем, В.В. Джинджаяном, О.О. Чубарем [21], а також в таких довідкових виданнях, як "Советский энциклопедический словарь" [24], "Экономический словарь агропромышленного комплекса" [29], "Сельскохозяйственный энциклопедический словарь" [22], "Экономична енциклопедія" [10].

Частина авторів логістику у структурі АПК не виділяють, зокрема, В.А. Павчак, Р.А. Іванух, В.Г. Поплавський [19], М.Д. Янків [29].

Низка вчених дотримується думки, що АПК має не три, а більше сфер. Так, В.Г. Андрійчук [1, с.38] виділяє п'ять сфер АПК. Крім традиційних трьох сфер (виробництво засобів виробництва для сільського господарства; сільське господарство; переробна і харчова промисловість) дослідник виділяє додатково дві сфери: 4-у сферу (торгівля сільськогосподарською продукцією і продовольством) та 5-у сферу (виробнича інфраструктура).

Ряд авторів (В.І. Антонік, В.А. Ковальчук, В.Д. Кононенко, Є.К. Бабець, В.П. Стасюк) вважають, що АПК має принципово іншу структуру і включає такі галузі виробництва: 1) сільськогосподарське виробництво (галузі рослинництва і галузі тваринництва); 2) переробну (харчову) промисловість, в т.ч. м'ясомолочну, мукомельно-круп'яну, консервну промисловість, переробку технічних культур і т.д.; 3) обслуговуючі галузі, що здійснюють заготівлю і збереження сільськогосподарської продукції, випуск, ремонт і обслуговування сільськогосподарської техніки, виробництво добрив і хімікатів, сільське будівництво і т.д. [2, с. 156].

Схожої точки зору дотримуються Л.М. Березіна та О.В. Березін [4], які виокремлюють такі дві основні ланки АПК: сільське господарство та переробну промисловість. Допоміжними ланками АПК, на їх думку, є: 1) промисловість з виробництва засобів виробництва (машинобудівна), виробництво хімічних добрив, комбікормів; 2) виробнича інфраструктура із забезпечення основних підприємств паливом, енергією, теплом, транспортними засобами, а також сільсько-

господарське будівництво; 3) навчально-наукова і управлінська ланка, яка об'єднує управління, спеціалізовані науково-дослідні інститути та навчальні заклади. По суті, на наш погляд, тут також подається галузевий підхід до структури АПК.

У Законі України "Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу" (ст. 1) наводиться тлумачення поняття "техніка і обладнання для агропромислового комплексу" як "машини, механізми, обладнання, устаткування, технологічні комплекси та лінії з них, що використовуються в сільськогосподарському виробництві, харчовій та переробній промисловості для проведення робіт з вирощування, збирання, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції" [13]. Судячи із зазначеного, до АПК законодавець відніс лише сільськогосподарське виробництво, харчову та переробну промисловість. Статтею 2 даного закону передбачено, що "вітчизняне машинобудування для агропромислового комплексу є елементом системи інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу", цим самим до складу АПК включивши систему інженерно-технічного забезпечення.

Окрім зазначеного методологічного підходу до структури АПК, що передбачає наявність сфер, галузей чи ланок, існує принципово інший підхід, який передбачає розгляд АПК як суми його підкомплексів. Однак зазначене В.А. Гоберман [6] та Г.В. Безпахотний [3] не враховують непродовольчі підкомплекси і тому по сумі більше нагадують структуру агропродовольчого комплексу. З іншого боку підходи М.Д. Янків [28] не передбачають наявності забезпечувальних підкомплексів, зокрема підкомплексів, що здійснюють логістичну підтримку АПК.

Наступним методологічним питанням формування й функціонування АПК є питання про головну ланку комплексу. Ряд вчених центральною ланкою АПК вважають сільськогосподарське виробництво: по-перше, як головне джерело сільськогосподарської сировини [27]; по-друге, як структурний каркас АПК [28, с. 194]. Зазначені підходи, на наш погляд, певним чином дискусійні, адже не враховують маркетингову концепцію ринкової економіки, за якою у ланцюгу "виробник — споживач" головною фігурою (центральною ланкою) є споживач продовольства чи іншої продукції (як кінцевої продукції АПК).

Такий методологічний різнобій в поглядах на структуру АПК, зміст окремих його складових, на наш погляд, віддзеркалює внутрішні суперечності цього комплексу як системи. Це підтверджується, зокрема, й тим, що, наприклад, промисловість, яка виробляє засоби виробництва, а також торгівля не були підпорядковані органам управління АПК ні в центрі, ні на місцях. Тому, якщо в умовах планово-централізованої економіки АПК як важлива складова механізму державного управління народним господарством міг більш-менш задовільно функціонувати, то за умов переходу до ринкової економіки (з іншими принципами ціноутворення, добровільністю у виробничо-економічних зв'язках суб'єктів господарювання) така форма втратила своє значення.

Сучасна структура національної економіки відображена у статистичних збірниках. Так, органи статистики класифікують галузі національної економіки за видами економічної діяльності: промисловість; сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство, рибництво; будівництво; транспорт і зв'язок; оптова й роздрібна торгівля, готелі, ресторанне господарство; наукова діяльність; освіта; охорона здоров'я та соціальна допомога; культура, відпочинок, спорт і туризм [26]. У складі промисловості органами статистики виокремлюється переробна промисловість, що у свою чергу поділяється на такі види діяльності (галузевої), яку науковці відносять до АПК: виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, а також легка промисловість, хімічна та нафтохімічна промисловість, машинобудування.

Судячи із зазначених переліків, органи статистики не використовують поняття "АПК", адже, по суті він є конгломератом різних галузей національної економіки. Тобто, функціонування АПК, на наш погляд, було можливе в умовах планово-централізованої економіки. За умов ринкової економіки, де господарюючі суб'єкти функціонують самостійно, АПК трансформується в агропродовольчу систему національної економіки.

ВИСНОВКИ

На підставі проведених досліджень доцільно сформулювати такі висновки:

— варто зазначити непересічну роль АПК як важливої складової народного господарства СРСР, інструмента державного управ-

ління, за допомогою якого була здійснена спроба вирішити існуючу на той час продовольчу проблему;

— існування різних теоретико-методологічних підходів до структури АПК (поділ на сфери з різною їх кількістю чи підкомплекси, зміст цих складових) дозволяє висловити припущення про наявність внутрішньо системних протиріч в АПК як системі, з одного боку, та суперечностей структури народного господарства як системи, де АПК відіграло роль підсистеми, з іншого боку, які гальмували розвиток цього комплексу й зумовили ринкову трансформацію агропромислового комплексу в агропродовольчий комплекс.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільськогосподарства: стан та економічне регулювання розвитку: монографія / В.Г. Андрійчук. — Ніжин: ТОВ "Вид-во "Аспект-Поліграф", 2007. — 216 с.

2. Антонік В.І. Розміщення продуктивних сил: навчальний посібник / [В.І. Антонік, В.А. Ковальчук, В.Д. Кононенко, Є.К. Бабець, В.П. Стасюк]. — К.: ВД Професіонал, 2006. — 224 с.

3. Безпахотный Г.В. Организационно-экономическое обеспечение региональных АПК / Проблемы развития региональных АПК. — М.: Агропромиздат, 1987. — 220 с.

4. Березіна Л.М. Формування ефективних механізмів функціонування підприємств АПК / Л.М. Березіна, О.В. Березін // Вісник Хмельницького національного університету. — 2010. — № 2. Т. 1. — С. 76—79.

5. Брюховецький І.Н. Планирование агропромышленного комплекса: учебное пособие / И.Н. Брюховецкий, В.И. Мищенко; под. ред. И.Н. Брюховецкого. — К.: Высшая школа, 1989. — 246 с.

6. Гоберман В.А. Автомобильный транспорт в сельскохозяйственном производстве: эффективность и качество работы, оценка и разработка организационно-технических решений / В.А. Гоберман. — М.: Транспорт, 1986. — 287 с.

7. Гульбасов А.В. Концепция экономического пространства и ее потенциал в исследовании экономических процессов и явлений: автореф. дисс. к. э. н. 08.00.01 / Гульбасов Алексей Викторович. — Иваново, 2007. — 22 с.

8. Добрынин В.А. Экономика сельского хозяйства / В.А. Добрынин, Г.А. Петранева,

А.В. Беляев и др.; под. ред. В.А. Добрынина. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Колос, 1984. — 544 с. (Учебники и учеб. пособия для высш. с.-х. учеб. заведений).

9. Долгошей Г.А. Экономика сельского хозяйства: Словарь-справочник / Г.А. Долгошей, М.М. Макеенко. — М.: Колос, 1981. — 396 с.

10. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т.1 / Редкол. С.В. Мочерний (відпов. ред.) та ін. — К.: Академія, 2000. — 864 с.

11. Економічний словник / За ред. П.І. Багрія, С.І. Дорогунцова. — К.: голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1973. — 623 с.

12. Емельянов А.М. Экономика сельского хозяйства: учебник. — М.: Экономика, 1982. — 560 с.

13. Закон України "Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу" (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 24, ст.167; із змінами, внесеними згідно із Законами № 1444-VI (1444-17) від 04.06.2009, ВВР, 2009, № 42, ст.634; № 5462- VI (5462-17) від 16.10.2012; № 5478- VI (5478-17) від 06.11.2012).

14. Іванух Р.А. Довідник економічних показників сільського господарства / Р.А. Іванух, М.М. Пантелейчук, І.В. Попович; за ред. І.В. Поповича. — К.: Урожай, 1979. — 168 с.

15. Лебединский Ю.П. Продовольственный комплекс Украинской ССР / Ю.П. Лебединский, Л.А. Ганечко. — К.: Наукова думка, 1986. — 253 с.

16. Лисецький А. АПК: методологія розвитку регіонів / А.Лисецький // Економіка України. — 2000. — № 2. — С. 59—66.

17. Личко К.П. Прогнозирование и планирование аграрно-промышленного комплекса: учебник / К.П. Личко. — М.: Гардарики, 1999. — 264 с.

18. Макаренко П.М. Моделі аграрної економіки. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005. — 682 с.

19. Павчак В.А. Економіка сільського господарства: навчальний посібник / В.А. Павчак, Р.А. Іванух, В.Г. Поплавский; за ред. В.А. Павчака. — К.: Вища школа, 1990. — 398 с.

20. Пістун М.Д. Географія агропромислових комплексів: навчальний посібник / М.Д. Пістун, В.О. Гуцал, Н.І. Проватор. — К.: Либідь, 1997. — 198 с.

21. Сазонець І.Л. Розміщення продуктивних сил: навчальний посібник / І.Л. Сазонець, В.В. Джинджоян, О.О. Чубар. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 320 с.

22. Сельскохозяйственный энциклопедический словарь / Ред. кол.: В.К. Месяц (гл. ред.) и др. — М.: Советская энциклопедия, 1989. — 656 с.

23. Сметанин М.Е. Народнохозяйственный агропромышленный комплекс: теория и практика / [М.Е. Сметанин, В.А. Тихонов, М.Я. Лемешев, М.И. Белов]. — М.: Экономика, 1980. — 208 с.

24. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. — 3-е изд. — М.: Советская энциклопедия, 1985. — 1600 с.

25. Статистический словарь / Гл. ред. М.А. Королев. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Финансы и статистика, 1989. — 623 с.: ил.

26. Статистичний щорічник "Україна у цифрах у 2012 році". Державна служба статистики України; за ред. О.Г. Осауленко. — К.: Держаналітінформ, 2013. — 248 с.

27. Тихонов В.А. Концепция радикальной перестройки хозяйственного механизма АПК // Плановое хозяйство. — 1987. — № 4. — С. 12—32

28. Янків М.Д. Організаційно-економічні механізми розвитку і функціонування АПК України: монографія / М.Д. Янків. — Львів: Коопосвіта, 2000. — 448 с.

29. Экономический словарь агропромышленного комплекса / Сост. А.В. Крисальный; под ред. А.А. Сторожука. — К.: Урожай, 1986. — 336 с. — (Лит. для каб. экономиста).

References:

1. Andreychuk, V.G. (2007), Kapitalizatsiya sel'skogo khozyaystva: sostoyaniye i ekonomicheskoye regulirovaniye razvitiya [Capitalization of Agriculture: state and economic regulation of development], Aspekt-Poligraf, Nezhin, Ukraine.

2. Antonik, V.I. Koval'chuk, V.A. Kononenko, V.D. Babets', Ye.K. and Stasyuk, V.P. (2006), Razmeshcheniye proizvoditel'nykh sil [Productive forces accommodation], Professional, Kyiv, Ukraine.

3. Bezpakhotnyy, G.V. (1987), Organizatsionno-ekonomicheskoye obespecheniye regional'nykh APK. Problemy razvitiya regional'nykh APK [Organizational and economic support of regional agribusiness. Regional development of APC problems], Agropromizdat, Moskva, Rossiya.

4. Berezina, L.N. and Berezin, A.V. (2010), "Introduction of effective mechanisms of agricultural enterprises", Vestnik Khmel'nitskogo natsional'nogo universiteta, vol 2, no.1, pp. 76—79.

5. Bryukhovetskiy, I.N. and Mishchenko, V.I. (1989), Planirovaniye agropromyshlennogo kompleksa [Planning agribusiness], Vysshaya shkola, Kyiv, Ukraine.

6. Goberman, V.A. (1986), Avtomobil'nyy transport v sel'skokhozyaystvennogo proizvodstve: effektivnost' i kachestvo raboty, otsenka i razrabotka organizatsionno-tekhnicheskikh resheniy [Road transport in agricultural production: the efficiency and quality of work, evaluation and development of organizational and technical solutions], Transport, Moskva, Rossiya.

7. Gul'basov, A.V. (2007), "The concept of economic space and its potential in the study of economic processes and phenomena", Ph.D. Thesis, economic theory, Ivanovsk State University, Ivanovo, Rossiya.

8. Dobrynin, V.A. Petraneva, G.A. and Be-lyayev A.V. (1984), Ekonomika sel'skogo khozyaystva [Economics of agriculture], 2nd ed, Kolos, Moskva, Rossiya.

9. Dolgoshey, G.A. and Makeyenko, M.M. (1981), Ekonomika sel'skogo khozyaystva: Slovar'-spravochnik [Agricultural Economics: Reference Dictionary], Kolos, Moskva, Rossiya.

10. Mocherniy, S.V. (2000), Ekonomicheskaya entsiklopediya [Economic Encyclopedia], Akademiya, no.1, Kyiv, Ukraine.

11. Bagriya, P.I. and Doroguntsova, S.I. (1973), Ekonomicheskii slovar' [Economic Dictionary], Ure AN SSSR, Kyiv, Ukraine.

12. Yemel'yanov, A.M. (1982), Ekonomika sel'skogo khozyaystva [Economics of Agriculture], Ekonomika, Moskva, Rossiya.

13. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), The Law of Ukraine "O stimulirovaniy razvitiya otechestvennogo mashinostroyeniya dlya agropromyshlennogo kompleksa", Vedomosti Verkhovnoy Rady Ukrainy, vol. 24, p.167.

14. Ivanukh, R.A. Panteleychuk, M.M. and Popovich, I.V. (1979), Spravochnik ekonomicheskikh pokazateley sel'skogo khozyaystva [Directory of economic performance of agriculture], Urozhay, Kyiv, Ukraine.

15. Lebedinskiy, YU.P. and Ganechko, L.A. (1986), Prodovol'stvennyy kompleks Ukrainskoy SSR [Food complex of Ukrainian SSR], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.

16. Lisetskiy, A. (2000), "APC: Methodology of regional development", Ekonomika Ukrainy, vol. 2, pp. 59—66.

17. Lichiko, K.P. (1999), Prognozirovaniye i planirovaniye agrarno-promyshlennogo

kompleksa [Forecasting and planning of agro-industrial complex], Gardariki, Moskva, Rossiya.

18. Makarenko, P.N. (2005), Modeli agrarnoy ekonomiki [Models of agricultural economics], NNTS IAE, Kyiv, Ukraine.

19. Pavchak, V.A. Ivanukha, R.A. and Poplavskiy, V.G. (1990), Ekonomika sel'skogo khozyaystva [Economics of Agriculture], Vysshaya shkola, Kyiv, Ukraine.

20. Pistun, M.D. Gutsal, V.A. and Provator, N.I. (1997), Geografiya agropromyshlennykh kompleksov [Geography of agriculture], Lybid, Kyiv, Ukraine.

21. Sazonets, I.L. Dzhindzhoyan, V.V. and Chubar', A.A. (2006), Razmeshcheniye proizvoditel'nykh sil [Productive forces accommodation], Tsentri navchalnoi? literatury, Kyiv, Ukraine.

22. Mesyats, V.K. (1989), Sel'skokhozyaystvennyy entsiklopedicheskiy slovar' [Agricultural Encyclopedic Dictionary], Sovetskaya entsiklopediya, Moskva, Rossiya.

23. Smetanin, M.Ye. Tikhonov, V.A. Lemeshev, M.YA. and Belov, M.I. (1980), Narodnokhozyaystvennyy agropromyshlennyy kompleks: teoriya i praktika [National economic agro industrial complex: Theory and Practice], Ekonomika, Moskva, Rossiya.

24. Prokhorov, A.M. (1985), Sovetskiiy entsiklopedicheskiy slovar' [Soviet Encyclopedic Dictionary], 3rd ed, Sovetskaya entsiklopediya, Moskva, Rossiya.

25. Korolev, M.A. (1989), Statisticheskii slovar' [Statistical Dictionary], 2nd ed, Finansy i statistika, Moskva, Rossiya.

26. Osaulenko, A.G. (2013), Statisticheskii yezhegodnik "Ukraina v tsifrakh v 2012 godu" [Statistical Yearbook "Ukraine in figures in 2012"], Dnrzhavna sluzhba statistiki Ukrainy, Derzhanalitinform, Kyiv, Ukraine.

27. Tikhonov, V.A. (1987), "The concept of a radical restructuring of the economic mechanism of APC" Planovoye khozyaystvo, vol. 4, pp. 12—32.

28. Yankiv, M.D. (2000), Organizatsionno-ekonomicheskiiye mekhanizmy razvitiya i funktsionirovaniya APK Ukrainy [Organizational and economic mechanism of development and functioning of agriculture of Ukraine], Kooposvita, Lviv, Ukraine.

29. Krisal'nyy, A.V. and Storozhuk A.A. (1986), Ekonomicheskii slovar' agropromyshlennogo kompleksa [Economic Dictionary of agribusiness], Urozhay, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 03.01.2014 р.